

Київський університет імені Бориса Грінченка

ГРЕЧИШКІНА Ірина Анатоліївна

УДК 373.2.016:81-028.31(043.5)

**ПРОПЕДЕВТИКА НАВЧАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В
МОЛОДШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Київ-2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Гавриш Наталія Василівна,
професор кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Яворська Стефанія Теодорівна,
професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка;

кандидат педагогічних наук, доцент
Лопатіна Ганна Олександрівна,
Бердянський державний педагогічний університет,
доцент кафедри прикладної психології та логопедії.

Захист дисертації відбудеться 4 листопада 2020 р. о 13 годині 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано “2” жовтня 2020 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Р.С.Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Трансформаційні процеси, що відбуваються в соціально-економічній, політичній та освітній сферах сучасного українського суспільства, зумовлюють розроблення оновленої стратегії розвитку особистості з урахуванням особливостей інформаційного суспільства. Увага науковців різних галузей до вивчення проблеми комунікативної взаємодії у міжособистісному й професійному спілкуванні на різних етапах життєдіяльності індивіда актуалізує проблему розроблення спеціального змісту навчання зв'язного мовлення. У Законах України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, Базовому компоненті дошкільної освіти одним із пріоритетних завдань визначено оволодіння мовленням як засобом пізнання і спілкування.

Аналіз змісту наукових джерел з обраної проблеми дослідження дав змогу з'ясувати, що вузлові аспекти навчання зв'язного мовлення постійно перебувають в центрі уваги науковців різних галузей, зокрема: нейрофізіологічної (Н. Бехтерева, Є. Бойко, О. Лурія та ін.); психологічної та психолінгвістичної (Дж. Брунер, Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, Г. Леушина, Л. Калмикова, О. Леонт'єв, Т. Піроженко, Д. Слобін, Т. Ушакова, С. Цейтлін, О. Шахнарович, Н. Юр'єва та ін.); лінгвістичної та лінгводидактичної (А. Богущ, О. Білан, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Є. Голобородько, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна, В. Захарченко, С. Караман, М. Коніна, К. Крутій, І. Кучеренко, Т. Ладиженська, Г. Лопатіна, Н. Луцан, В. Любашина, Т. Маркотенко, Т. Науменко, А. Нікітіна, О. Овчарук, С. Омельчук, Л. Пен'євська, М. Пентиліук, О. Пометун, Т. Постоян, О. Савченко, О. Саприкіна, Л. Скуратівський, М. Стельмахович, Н. Харченко О. Хорошковська, О. Хуторської, С. Яворська та ін.).

Встановлено, що розроблення проблеми навчання зв'язного мовлення дітей відбувалося багатовекторно, зокрема: навчання творчих розповідей (Л. Березовська, Н. Водолага, Н. Гавриш, С. Ласунова та ін.); розвиток зв'язного мовлення за текстом оповідань (С. Алієва, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Карпінська, Є. Короткова, Н. Орланова, Ю. Руденко, О. Ушакова, Л. Фесенко та ін.), у продуктивній діяльності (А. Богущ, В. Захарченко, А. Кенеман, Н. Луцан, Д. Менджерицька, А. Михайленко, Т. Постоян та ін.); розвиток діалогічного мовлення (Г. Лопатіна, Г. Чулкова та ін.); розвиток мовлення в ігровій діяльності (В. Захарченко, Л. Шадріна та ін.). У результаті наукового пошуку визначено мету та завдання розвитку зв'язного мовлення дітей середнього та старшого дошкільного віку, виокремлено й обґрунтовано методичні принципи, умови оволодіння дітьми зв'язним мовленням; розроблено систему навчальних занять різних видів зв'язних висловлень.

Незважаючи на значний внесок науковців у теорію і практику розвитку зв'язного мовлення дошкільників й донині проблема залишається недостатньо дослідженою; простежується тенденція до збільшення кількості дітей, що мають проблеми в мовленнєвому розвитку: затримка й відсутність мовлення в умовах дефіциту спілкування з дорослими; труднощі у комунікативній діяльності (низька мотивація у вираженні відчуттів, поглядів тощо). У цьому

контексті особливої актуальності набуває проблема спеціального навчання зв'язного мовлення дітей, починаючи з молодшого дошкільного віку. У сучасній лінгводидактиці відсутня методика підготовчої роботи для навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення засобами дидактичної наочності, що унеможливорює розв'язання низки суперечностей між:

- унікальною роллю мовленнєвої компетентності в особистісному розвитку дітей та браком сучасних методик і технологій формування означеної компетентності на основі дидактичної наочності;

- потребою теорії та практики в методиці навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення та відсутністю відповідної методичної моделі;

- об'єктивною необхідністю починати роботу з розвитку зв'язного мовлення вже в молодшому дошкільному віці і відсутністю ефективної пропедевтики навчання дітей зв'язного мовлення.

Окреслені суперечності, необхідність обґрунтування теоретичних основ пропедевтики зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження **„Пропедевтика навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Дослідження виконувалося згідно з тематичним планом кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ) в межах теми „Система підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної та початкової освіти” (державний реєстраційний номер № 0104U005504). Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ), (протокол № 7 від 28.02.2013) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 2 від 24.03.2015).

Об'єкт дослідження – навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика пропедевтики навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці на основі дидактичної наочності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати методику пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати зміст базових понять дослідження та уточнити сутність поняття „пропедевтика навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку”.

2. Розкрити психологічні і психолінгвістичні особливості зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку;

3. Дослідити вплив різних видів дидактичної наочності на становлення зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

4. Визначити критерії, показники, рівні ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими уміннями у дітей четвертого року життя.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концептуальні засади наукової теорії пізнання та теорії комунікації про взаємозв'язок мови, мислення і мовлення (П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, С. Рубінштейн та ін.); принципи системного (В. Афанасьєв, І. Блауберг, О. Ліннік, В. Садовський, Е. Юдін та ін.); технологічного (В. Беспалько, Л. Богомоллова, А. Вербицький, М. Гриньова, В. Кларін, І. Лернер, С. Мезенцева, Н. Наволокова, О. Пехота, І. Підласий, О. Рогачова, Г. Селевко, Н. Шуркова, Ф. Фрадкін та ін.); діяльнісного (А. Брушлинський, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); комунікативного (М. Вашуленко, Н. Гез, О. Горошкіна, Г. Китайгородська, А. Нікітіна, Н. Остапенко, Л. Паламар, Ю. Пасов, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, Л. Щерба та ін.) підходів; психологічні і психолінгвістичні розвідки з проблеми мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, І. Зимня, Д. Ельконін, Л. Калмикова, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Рум'янцева, Н. Харченко та ін.); праці класиків педагогічної думки з проблеми розвитку мови та мовлення (С. Русова, Є. Тихєєва, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); лінгвістів та лінгводидактів з проблем методики розвитку мовлення дітей (О. Артемова, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Ладиженська, С. Ласунова, Г. Лопатіна, Н. Луцан, В. Ляпунова, М. Львов, Т. Маркотенко, В. Мельничайко, Н. Орланова, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Постоян, О. Трифонова, Ф. Сохін, О. Ушакова, Л. Шадріна, А. Шибицька, Т. Юртайкіна та ін.).

Для розв'язання визначених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: вивчення, аналіз та узагальнення філософської, лінгвістичної, психолого-педагогічної та методичної літератури, порівняння й зіставлення, які дозволили здійснити теоретичний аналіз різних наукових поглядів на досліджувану проблему, виділити основні напрями дослідження задля обґрунтування необхідності пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку та з'ясування стану розробленості досліджуваної проблеми і формулюванню висновків; *термінологічний аналіз* – для визначення сутності і змісту базових понять дослідження; *емпіричні* – цілеспрямоване спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей у закладах дошкільної освіти під час експериментальної роботи; інтерв'ювання дітей, бесіда з дітьми молодшого дошкільного віку, заняття-діалоги на основі використання літературного оповідання; комплексна діагностика мовленнєвого розвитку дітей четвертого року життя, творчі завдання – для визначення рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи); *статистичні* – математичне оброблення експериментальних даних, якісний і кількісний аналіз для опрацювання результатів педагогічного експерименту та

підтвердження їх достовірності. Оброблення результатів і порівняння експериментальних даних із вихідними здійснювалася за допомогою методів математичної статистики. Використані методи взаємодоповнювали один одного й забезпечили можливість комплексного пізнання предмета дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі закладів дошкільної освіти №№ 2, 5, 7, 8 міста Старобільськ Луганської області; № 24 міста Северодонецьк Луганської області; ЗДО № 47, 67 міста Краматорськ Донецької області; ЗДО № 17 міста Бровари Київської області. Експериментом охоплено 193 дитини молодшого дошкільного віку.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: *вперше обґрунтовано* теоретичні засади пропедевтики навчання зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку; *уточнено* зміст понять „пропедевтика навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення”, „дидактична наочність”; *визначено* критерії оцінювання сформованості мовленнєвих умінь дітей молодшого дошкільного віку; *розроблено й експериментально перевірено* методику пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку, що передбачає послідовну зміну видів мовленнєвої роботи в процесі опрацювання літературного тексту впродовж кількох сеансів активізувального спілкування, спрямованих на залучення дітей до складання описової оповіді та повідомлення за допомогою прийому суміжного мовлення; запропоновано таксономію узагальнювальних видів наочності; *подальшого розвитку* набула методика навчання мовлення молодших дошкільників.

Практичне значення: дослідження полягає в готовності до впровадження в практику роботи з молодшими дошкільниками методики діагностики рівнів мовленнєвого розвитку дітей четвертого року життя та методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності. Теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути застосовані в процесі оновлення змісту освітніх програм дошкільної освіти, удосконалення підручників і посібників, у навчанні курсів „Дошкільна лінгводидактика” для студентів спеціальності „Дошкільна освіта” та відповідного курсу в системі післядипломної освіти; у практичній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти; у створенні монографічних праць відповідної проблематики.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ЗДО № 2 м. Старобільськ (довідка № 36 від 18.04.2019 р.); ЗДО № 5 м. Старобільськ (довідка № 109 від 24.05.2018 р.); ЗДО № 24 м. Северодонецьк (довідка № 98 від 22.05.2019 р.); ЗДО № 47 м. Краматорськ (довідка № 21-19 від 07.06.2019 р.); ЗДО № 67 м. Краматорськ (довідка № 23 від 03.06.2019 р.) .

Достовірність результатів дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень роботи; опорою на здобутки в контексті психології, лінгвістиці, методики розвитку мовлення; сукупністю використаних методів дослідження, організацією педагогічного експерименту й позитивними результатами експериментального навчання.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на наукових конференціях різного рівня: *Міжнародних* – „Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи” (Запоріжжя, 2015); „Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти” (Рівне, 2018); „Образование: диалог во имя будущего,, (Рига-Стокгольм, 2019); „Інноваційні технології в дошкільній освіті,, (Переяслав-Хмельницький, 2019); *Всеукраїнських* – „Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку” (Ніжин, 2015); „Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні” (Старобільськ, 2017); „Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти у контексті ідей нової української школи” (Старобільськ, 2019); „Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні” (Старобільськ, 2019); „Дитяча гра та іграшка у просторі культури” (Київ, 2019). *Регіональних форумах* – „Прогресивне дошкілля України в контексті Нової української школи: ТВП-формат” (Лисичанськ, 2019);

Матеріали дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ). Апробація матеріалів дисертаційної роботи відбувалась в лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної праці відображено: 12 одноосібних публікаціях автора, з них 7 статей у фахових виданнях України, 2 статті у зарубіжних виданнях (із них 4 внесено до бази даних *index copernikus*) та 3 методичні розробки.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (273 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи – 277 сторінки, із них 191 сторінка основного тексту. Дисертація містить 16 таблиць, 13 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, зазначено зв'язок із науковими програмами, темами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет, сформульовано гіпотезу, окреслено наукову новизну, практичне значення, надано інформацію про апробацію й достовірність упроваджених результатів.

У **першому розділі** – «Теоретичні засади пропедевтики навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку» – проаналізовано дослідження означеної проблеми в українській та зарубіжній дошкільній лінгводидактиці, схарактеризоване психологічні та психолінгвістичні особливості становлення зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку.

Студіювання праць українських науковців (А. Богуш, І. Бех, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна,

С. Караман, І. Кучеренко, А. Нікітіна, О. Овчарук, С. Омельчук, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Савченко, Л. Скуратівський, М. Стельмахович, О. Хорошковська, С. Яворська та ін.) дало змогу констатувати, що врахування положень комунікативного, діяльнісного, системного, технологічного підходів важливе для обґрунтування методики навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку (А. Богуш, Л. Виготський, А. Галетова, Д. Ельконін, Р. Жуковська, О. Леонт'єв, М. Пентилюк та ін.).

Аналіз визначених підходів спричинив необхідність теоретичного обґрунтування та врахування принципів мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, до яких віднесено загальнодидактичні принципи *систематичності й послідовності; доступності, свідомості та активності дитини*. Окрему увагу приділено принципу *наочного* навчання, що забезпечує зростання пізнавального інтересу дитини до освітнього процесу.

Установлено, що під час розроблення методики актуальним є дотримання *методичних принципів* (комунікативної спрямованості навчання; забезпечення активної мовленнєвої практики дітей; організації спостережень над мовним матеріалом; комплексного підходу до розвитку мовлення; забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий розвиток дітей; сенсорно-лінгвістичного розвитку дитини; взаємозв'язку мислення, мови й мовлення). Доведено, що важливим є врахування *спеціальних принципів* навчання зв'язного мовлення, що діють у взаємозв'язку (навчання дітей: навчання за мовленнєвим зразком, самостійність побудови тексту, зв'язок мови й мовлення, взаємозалежність усного й писемного мовлення).

Узагальнення результатів термінологічних розвідок дало змогу визначити зв'язне мовлення як певний процес і продукт не лише мовленнєвої, а й інтелектуальної діяльності, що допомагає розумінню в спілкуванні людей. За науковими висновками психологів (Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Зимня, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.), зв'язне мовлення виникає з надр ситуативного. Саме із ситуативного, діалогічного мовлення закладаються ті смислові зв'язки, що є суттєвою ознакою монологічного мовлення. Оскільки молодший дошкільний вік, за твердженням психологів, – вік переважно ситуативного мовлення, є можливість використання в дітей мовних навичок діалогу для формування передумов зв'язного мовлення. Мовлення формується в такій послідовності: у період раннього дитячого мовлення – ситуативна зв'язаність висловлювань. Потім мовлення дитини стає контекстним, тобто його можна зрозуміти в певному контексті спілкування. Разом із тим, опановуючи контекстним мовленням, дитина не перестає користуватися ситуативним.

Вивчення досвіду українських і зарубіжних науковців засвідчило, що серед засобів навчання та стимулювання мовленнєвої активності дітей виділяють такі види дидактичної наочності: *іграшки, ілюстрації, літературний текст, різноманітні ігри (рухливі, словесні, творчі), а також віршовані твори, пісні, вправи* тощо. З'ясовано, що розвивальний ефект використанню дидактичної наочності забезпечує науково доцільно організована методика її застосування. З'ясовано, що розвиток мовлення в будь-якій діяльності сприяє

інтересу дитини до цієї діяльності. Важливою в цьому аспекті є спільна діяльність, у якій діти розвивають та утворюють нові зв'язки у стосунках, зумовлених мовленням. Під час самої гри діти мають змогу діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність молодшого дошкільника. Акцентовано на необхідності створення розвивального середовища, що стимулює мовленнєву активність дітей, спонукає їх до побудови самостійних зв'язних висловлень. У результаті методичного огляду проблеми визначено чинники, методи, форми та засоби навчання, спрямовані на розвиток мовлення дітей дошкільного віку, які добираються з урахуванням індивідуальних психологічних та психолінгвістичних особливостей дитини.

Інтерпретування результатів наукових досліджень особливостей застосування наочних методів і дидактичної наочності в роботі з молодшими дошкільниками дало змогу обґрунтувати доцільність застосування тріади взаємопов'язаних лінгводидактичних засобів (особливим чином побудованого *діалогу* навколо літературного *тексту* та тематично дібраних до нього *картинок*), що спонукає дитину до самостійної побудови зв'язного висловлення.

У розділі схарактеризовано *психолінгвістичні особливості* становлення зв'язного мовлення в дітей молодшого дошкільного віку: діти створюють словом тільки той образ, що є в їхній уяві; життєвий образ, який вони знають, набутий через наслідування, ігрову діяльність тощо; наочні уявлення виникають у дитини тільки ті, що траплялися; діти молодшого дошкільного віку розуміють повідомлення на фрагментарному рівні, але вже починають закладатися всі передумови для розвитку смислового сприймання мовленнєвих повідомлень; дошкільник з усього почутого починає оволодівати словом несвідомо, виділяючи його з потоку, він не може пояснити значення слова. У цьому контексті зростає роль пропедевтики *навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення*.

На основі вивчення спеціальної літератури (А. Богуш, Н. Гавриш, М. Кондаков, М. Потапова та ін.) установлено, що з-поміж дослідників немає однастайності в тлумаченні поняття «пропедевтика». У роботі поняття *«пропедевтики навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення»* потлумачено як підготовчий період цілеспрямованого формування в дітей знань і вмінь, необхідних для самостійного складання зв'язних висловлень.

У другому розділі – **«Методика пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності»** – схарактеризовано дидактичну наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці; описано методику пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя.

З'ясовано, що найефективнішим засобом пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку є дидактична наочність. У результаті аналізу наявних класифікацій дидактичної наочності та

розкриття освітніх можливостей доведено, що вибір дидактичної наочності залежить від особливостей сприймання дітьми інформації, представленої не лише у візуальній, а й аудіальній формі. Наочність має відповідати і поставленій меті, і завданням під час навчання та виховання дошкільників; має враховувати вікові, індивідуальні можливості й психологічні закономірності дошкільника; важливо не перевантажувати освітній процес закладів дошкільної освіти наочністю; наочність має допомагати виділяти найважливіші ознаки предметів, які досліджуються; для пізнання навколишнього світу наочність повинна бути реалістичною та естетично оформленою; важливим та ефективним є поєднання наочності зі словом.

У розділі на основі аналізу наукової літератури розроблено й представлено таксономію узагальнювальних видів наочності (див. рис. 1).

Доведено, що наочність у навчанні є відображенням реального світу у вигляді дидактичних образів та формуються за допомогою спеціальних засобів навчання; відіграє значну роль в активізації уваги, що є найважливішою умовою всіх психічних процесів; пов'язана зі слуховим та зоровим сприйняттям. Використання дидактичної наочності в навчанні підвищує можливості розвитку особистості в таких складниках: інформаційному (різнобічна візуалізація поданого матеріалу); комунікативному (обмін інформацією); інтерактивному (можливість інформаційної взаємодії, взаємозв'язку); перцептивному (активізація процесів сприйняття й різнобічного пізнання); емпативному (посилення емоційного включення, чуттєвого занурення дитини в навчання) та естетичному (естетичне задоволення). Добираючи картинки для розгляду дітьми, доцільно враховувати особливості сприймання, уяви, уваги та мислення, які характерні саме молодшим дошкільникам.

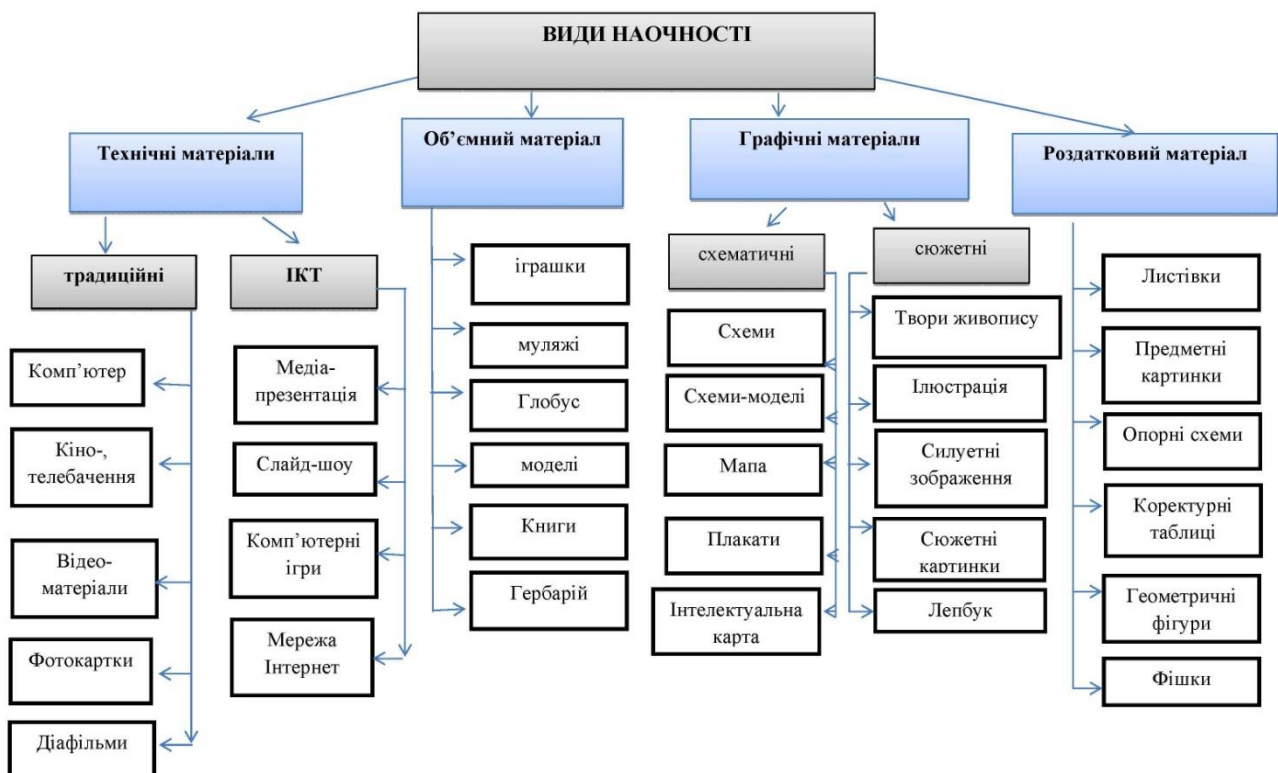

Рис. 1. Класифікація видів дидактичної наочності в роботі з дошкільниками

Описано методику пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя, що складається з циклу сеансів активізувального спілкування. Основним засобом мовленнєвого розвитку в циклі занять визначено літературний текст, опрацювання якого в супроводі інших засобів і методів мовленнєвої роботи сприяють формуванню передумов зв'язного мовлення. На першому занятті циклу відбувається читання літературного тексту із забезпеченням активного слухання, сприймання з подальшим обговоренням змісту; на другому – читання цього ж літературного тексту з обговоренням, уточненням на основі використання сюжетної картинки. На третьому занятті циклу застосовується повторне вибіркове (за бажанням дітей) читання літературного тексту з активним обговоренням тих моментів, які не були оговорені раніше, відтворення сюжету за допомогою інсценізації; вільна гра на наборному полотні. Основними засобами навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на всіх трьох заняттях циклу передбачено використання тріади лінгводидактичних засобів: побудови *діалогу* навколо літературного *тексту* та тематично дібраних до нього *картинок*. Особливістю використаних наочних методів навчання малюків є те, що вони обов'язково передбачають певною мірою поєднання їх зі словесними методами. Робота з текстом відбувається через діалоги, які допомагають уточнити розуміння дітьми сюжету та дій персонажів, відтворити їхні діалоги в різних видах діяльності. Акцентовано, що використання різних літературних жанрів та способів стимулювання мовленнєвої активності (спонукання до висловлення, заохочення брати участь у розмові, залучення до спільних мовленнєвих дій) має забезпечити розвивальний ефект: діти оволодівають розповідним і починають опановувати монологічне мовлення. Використання цікавих текстів, яскравої наочності *стимулює та спонукає* дитину до мовленнєвого самовираження.

Визначено, що розвиток мовленнєвого потенціалу дитини відбувається в процесі реалізації різноманітних видів діяльності дошкільника, що доповнюють одна одну, а саме: художньо-мовленнєвої, навчально-мовленнєвої, театральної-ігрової, самостійно-ігрової.

З'ясовано, що основним організатором пропедевтичної роботи є педагог, але для забезпечення ефективності оволодіння мовленнєвими вміннями, необхідне залучення батьків до роботи. Тісний взаємозв'язок батьків і педагога є важливою умовою психолого-педагогічного супроводу, що стимулює активне мовлення малюків. У виборі стилю педагогічного спілкування пріоритетними визначено такі складники, як підтримка, довіра, відсутність страху, емоційна насиченість, радісне ставлення дитини до педагога.

У роботі враховано, що організація методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя передбачає забезпечення таких педагогічних умов: а) використання ігрової діяльності як провідної; б) забезпечення освітнього процесу закладів дошкільної освіти дидактичною наочністю; в) організація процесу навчання дошкільників на основі взаємного співробітництва педагогів закладів дошкільної освіти та батьків.

Доведено, що застосування дидактичної наочності, а також дидактичного мовного матеріалу визначають основні засоби навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. До дидактичного мовного матеріалу в роботі віднесено текстові матеріали художніх творів: вірші, загадки, прислів'я, казки, оповідання. Визначено, що розвиток мовленнєвого потенціалу дитини відбувається в процесі реалізації різноманітних взаємодоповнювальних видів діяльності дошкільника, що доповнюють одна одну, – художньо-мовленнєвої, навчально-мовленнєвої, театральної-ігрової, самостійно-ігрової.

У третьому розділі – «Експериментальна робота з пропедевтики навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку» - визначено рівні ставлення дітей четвертого року життя до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями на основі розробленого критеріального апарату; описано впровадження методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності, подано відомості про апробацію під час експериментальної роботи та результати аналізу динаміки мовленнєвого розвитку дітей на основі дидактичної наочності.

Констатувальному етапу передував пілотажний експеримент, основною метою якого було уточнення завдань експерименту та критеріального апарату дослідження. У розділі описано апробацію розробленої діагностичної методики задля визначення її доцільності, процедуру збору інформації.

Дослідження проведено на базі закладів дошкільної освіти №№ 2, 5 міста Старобільськ Луганської області; № 24 міста Северодонецьк Луганської області; ЗДО №№ 47, 67 міста Краматорськ Донецької області; ЗДО № 17 міста Бровари Київської області. Експериментом охоплено 193 дитини молодшого дошкільного віку.

У розділі виокремлено й обґрунтовано критерії та показники для визначення рівня ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодшими дошкільниками. До критеріїв віднесено: *психологічний, змістовий та операційний*. Виокремлені критерії та відповідні показники наведено в табл. 1:

Таблиця 1

**Критерії та показники навчання зв'язного мовлення
в дітей молодшого дошкільного віку**

Показники Критерії	Показник 1	Показник 2	Показник 3
Психологічний	Наявність інтересу в дитини до діалогу	Мотиваційна позиція мовця (націленість до мовленнєвої взаємодії)	Емоційна виразність мовлення (сила голосу, темп мовлення, інтонаційна виразність)
Змістовий	Достатність словникового запасу для побудови зв'язного мовлення	Інформативність висловлення	Структурна цілісність мовлення: відповідність меті висловлення
Операційний	Сформованість звуко-і слововимови	Граматична правильність мовлення	Самостійність побудови мовленнєвого висловлення

Спираючись на обрані показники та критерії мовленнєвого розвитку, було запропоновано та охарактеризовано п'ять рівнів ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями дітьми четвертого року життя: *достатній, вище середнього, середній, нижче середнього, низький*.

У процесі констатувального етапу експериментальної роботи виявлено такі особливості мовленнєвих проявів дітей четвертого року життя:

- діти проявляли активний інтерес до запропонованих завдань при використанні яскравих іграшок, сюжетних картинок та наборного полотна;
- найбільше мовленнєва активність дитини спостерігалась при використанні нового матеріалу, викликавши жваву енергію працювати, відповідати на запитання та творчий прояв;
- позитивному спілкуванню експериментатора з дітьми сприяла попередня робота, яка проводилася до початку експерименту;
- мовлення дитини залежить від стимулювальних дій експериментатора, позитивної оцінки та емоційно насичених вправ.

Дослідження ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодшими дошкільниками за психологічним, змістовим та операційним критеріями уможливило визначення загального стану навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя. Незважаючи на незначні розбіжності в численних даних дослідження, зроблено висновок про однаковий вихідний рівень мовленнєвого розвитку в дітей контрольної та експериментальної груп. Отримані результати стали основою для визначення теоретико-практичного спрямування системи мовленнєвих вправ, кінцевою метою якої передбачено навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя. Результати за рівнем ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодшими дошкільниками за психологічним, змістовим та операційним критеріями представлено в табл. 2

Таблиця 2

Результати за рівнями ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодшими дошкільниками

Рівні	Критерії					
	Психологічний		Змістовий		Операційний	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	3,1	3,1	0,4	0,8	0	0,4
Вище середнього	7,6	8,1	5,4	5,4	6,1	5
Середній	13,8	13,9	16,9	16,3	14,2	13,2
Нижче середнього	39,1	39,6	41,3	39,6	39,9	40,7
Низький	36,4	35,3	36	37,9	39,8	40,7

В основу розроблення програми експерименту було покладено припущення, що методика пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення на етапі молодшого дошкільного віку буде ефективною в умовах цілеспрямованого стимулювання мовленнєвої активності дітей у процесі

сеансів активізувального спілкування на основі застосування тріади лінгводидактичних засобів (особливим чином побудованого діалогу навколо літературного тексту та тематично дібраних до нього картинок).

На формувальному етапі експерименту контрольна група (87 дітей) навчалася за традиційних умов, де заняття проводилися за програмою, за якою працює заклад дошкільної освіти; в експериментальній групі (86 дітей) заняття були побудовані таким чином, щоб разом із традиційною програмою діти дошкільного віку навчалися й за спеціально розробленою методикою пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. У результаті виявлено, що продуктивні результати експериментального навчання були досягнуті не стільки за рахунок виконання чинної програми й традиційної методики, скільки у зв'язку з використанням методики пропедевтичної роботи, що побудована на уточненні мети, завдань і змісту, доборі оптимальних методів, адекватних мовних засобах та інших дидактичних засобах.

Основні завдання формувального етапу дослідження полягали у:

- створенні педагогічних умов, що сприяли ефективному впровадженню запропонованої методики;
- виявленні раціональності використання комплексу методів і прийомів;
- перевірці ефективності застосування пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку (різних форм роботи з дошкільниками під час сеансів активізувального спілкування);
- експериментальній перевірці застосування розробленої методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності.

Формувальну дослідно-експериментальну роботу здійснено впродовж 2015 – 2019 років на базі закладів дошкільної освіти в другій молодшій групі (четвертий рік життя), які були задіяні на констатувальному етапі експерименту.

Навчання в другій молодшій групі відбувалося на основі розробленої авторської методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку під керівництвом Н.В. Гавриш. Методика складалася із занять-діалогів, мета яких полягала в стимулюванні мовленнєвої активності дітей як пропедевтичного етапу навчання зв'язного мовлення дитини.

У процесі добору мовленнєвого матеріалу для впровадження методики враховано такі :

- відповідність до програмових вимог навчання й виховання дітей молодшого дошкільного віку;
- наявність лексем у зоні актуального або найближчого розвитку дитини з урахуванням доступності, інтересів, провідного виду діяльності тощо.

У процесі експерименту намагалися максимально враховувати індивідуальні можливості кожної дитини, її комунікативні потреби. Для

педагогів, які були задіяні в дослідженні, були організовано низку різноманітних форм роботи: мінілекції про особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку та роль педагога у формуванні та становленні мовленнєвої особистості сучасного дошкільника; співбесіди про впровадження методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя; розроблено ігри та матеріали до них.

Навчання за експериментальною методикою в закладах дошкільної освіти відбувалося фронтально (1 заняття на тиждень). Мовленнєві заняття на формування фонетичного, лексико-граматичного базису зв'язного мовлення, заплановані відповідно до програми, відбувалися без змін у структурі традиційного заняття паралельно з розробленою методикою.

Для педагогів було розроблено матричну схему організації пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя, що містить мету, засоби розвитку активного мовлення та визначає результати.

Сутність першого сеансу активізувального спілкування полягала в спонуканні дошкільників до активного сприйняття літературного тексту та відтворення елементарних дій за змістом; мотивації до пізнавальної діяльності. На першому сеансі активізувального спілкування використовували літературний текст, наочність до тексту та рухові промовляння (імітаційні вправи). Ці засоби спонукали дитину до мовленнєвої взаємодії і з дорослими, і з однолітками.

У заявленій методиці використано ігрові ситуації, у яких необхідно було інтерпретувати сюжетну основу зображення, розповісти про зміст картинки. Діти імітували різні рухи тварин, комах, політ птахів, стрибки жабки, зайця тощо. Такі імітаційні рухи підвищували мотивацію до кращого запам'ятовування та переказу літературного тексту. Використовувалися сенсорні ігри („Кульки”, „Маленький – великий”, „Мішечок”, „Лялька плаче”, „Хто кличе”, „Прокинься, дощику”, „Доброго дня, наші пальчики”, „Піаніст” тощо), які розвивають мовлення дошкільників, збагачують словниковий запас, формують поняття про зовнішні властивості предметів (форму, колір, величину, запах, смак), розвивають сприйняття та спонукають до діалогів чи створення власних висловлень.

Метою другого сеансу роботи було стимулювання дітей до активного діалогу за змістом літературного тексту, мовленнєвого самовираження засобами дидактичної наочності. Другий сеанс активізувального спілкування супроводжувався повторним читанням та обговоренням літературного тексту; використанням сюжетної картинки до оповідання.

Під час упровадження другого сеансу методики використано такі лексичні вправи (добір слова, яке позначає предмет, відповідних слів-найменувань дій і навпаки „Тінь”, „Тварини” „Де чия мама”; добір синонімів та антонімів до слів „Протилежності”, які позначають предмети „Скажи по-іншому”, їхні властивості „Назви одним словом”; різноманітні дії; „Хто що робить?” „Хто, що вміє робити?”; добір визначень, епітетів, порівнянь для

словесної характеристики предмета „*Чарівна квітка*”, „*Сів метелик*”, „*Мовна естафета*”; творення іменників у зменшувально-пестливій формі „*Допоможи курчаткові*”; ігри-вправи на впізнавання предмета за його описом „*Хто це? Що це?*” та відгадування загадок; вправи для розвитку „поетичного слуху” (добір слів, які римуються) „*Про слона*” тощо).

Використання ігор або вправ на розвиток граматичних умінь дітей дошкільного віку допомагали в складанні простих речень, правильному узгодженні слів у словосполучення тощо, наприклад, вправи для розуміння категорій числа іменників. „*Один – багато*”; уміння складати прості речення „*Опис*”; уміння слухати завдання та імітувати рухи (за змістом тексту) „*Слон і слоненя*”; вправи на творення дієприкметників теперішнього часу „*Квітучий сад*”; вправи на творення іменників жіночого роду від назв тварин – іменників чоловічого роду „*Він – вона*”; вправи на ознайомлення дітей з прийменником „на”, його схемою „*А в тебе*”; вправи на вимовляння складних слів „*Чому ми так говоримо?*”; вправи на побудову простих речень з єднальними сполучниками (і) „*На городі*” тощо. Регулярне поетапне виконання дошкільниками вправ, дидактичних ігор на добір синонімів, антонімів, порівнянь, епітетів, слів, які римуються, допомагають використовувати отримані мовленнєві навички в процесі складання власних розповідей.

У процесі впровадження другого сеансу активізувального спілкування акцентовано увагу на інтонаційному забарвленні мовлення дитини в різних видах діяльності. Різні ігри („*Тихо – гучно*”; „*Скажи пошепки*” та мовленнєві вправи із звуко-рухової абетки) спрямовані на розвиток власного чуття ритму. Діти змінювали темп мовлення залежно від ситуації.

Метою третього сеансу було стимулювання бажання висловлюватися в процесі обігрування сюжету літературного тексту. Цей етап супроводжувався повторним читанням тексту, відтворенням сюжету за допомогою інсценізації та вільною грою на наборному полотні.

Під час упровадження третього сеансу використано ігри, спрямовані на відтворення дітьми певного сюжету прочитаного літературного тексту, наприклад: „*Назви і відгадай*”, де діти називали, що відбувається в оповіданні, згадували, що з чим пов’язано. Гра „*Чого не вистачає?*” відбувалася таким чином: педагог читав частину (початок, середину, кінець) тексту, а потім діти згадували, з чого починається оповідання або закінчується. Для розвитку слухової уваги дітей, формування вміння слухати, упізнавати звуки використано ігри та вправи: „*Хто це? Що це?*”; „*Тиха і голосна музика*”; „*Що як звучить?*”; „*Упізнай, хто це?*” тощо.

Третій сеанс супроводжувався вільною грою на наборному полотні та інсценізацією літературних текстів. Під час театралізованих вистав діти не завжди вміли вербалізувати власні почуття. Було використано ігрові вправи, спрямовані на закріплення знань дітей про емоції, уміння передавати свій емоційний стан за допомогою міміки, жестів („*Наші емоції*”, „*Допоможи*”). Для вироблення інтонаційної виразності мовлення (сили, темпу, логічних

наголосів, інтонації, ритму голосу) проведено такі ігри: „Мавпочки” „Хто що почув?” тощо.

Результатом третього сеансу стало те, що в театралізованих іграх діти молодшого дошкільного віку спиралися на сюжетні картинки до літературного тексту як моделі взаємодії героїв. Приймаючи певну роль, дошкільники використовували різноманітні засоби (міміку, інтонацію, жести) для передачі характеру взаємодії, таким чином передаючи в грі логіку подій змісту прочитаного оповідання. Вільна гра за змістом літературного тексту збагатила творчу уяву дітей, увагу та спостережливість.

Для забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку дитини молодшого дошкільного віку на формувальному етапі експерименту на всіх сеансах активізувального спілкування було максимально задіяно до співпраці батьків. Аналіз досвіду роботи з батьками показав, що значна кількість батьків не вважають за необхідне брати активну участь у вихованні та навчанні своїх дітей, надаючи закладу дошкільної освіти вирішальну роль у педагогічному процесі. Метою початкового етапу такої співпраці стало встановлення позитивних взаємин між вихователями та батьками, а також залучення батьків до роботи з дітьми. Для цього проведено консультації для батьків дітей четвертого року життя. Консультації були поділені на дві групи: перша спрямована на загальну інформацію щодо мовленнєвого розвитку дитини та визначення розуміння й усвідомлення батьками своєї відповідальності та значущості в мовленнєвому розвитку дітей. Тематика консультацій: „Мовленнєвий розвиток дитини”, „Вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку”. Друга група консультацій стосувалася ознайомлення батьків з іграми, спрямованими на мовленнєвий розвиток дитини. Були запропоновані такі теми: „Як я можу допомогти своїй дитині”, „Мовленнєві ігри для дітей”. На другому сеансі активізувального спілкування залучено батьків до створення настільно-друкованих ігор за мотивами прочитаних літературних текстів, наборів сюжетних ілюстрацій тощо. На третьому сеансі активізувального спілкування діти з батьками виготовляли атрибути до інсценізації прочитаних текстів. Оформлено куточок для батьків з переліком літературних текстів для читання дітям молодшого дошкільного віку на кожному сеансі активізувального спілкування. Означені види роботи спрямовані на мотивацію дитини до спілкування. Молодший дошкільник після цих робіт почувався впевненішим у відтворенні діалогу та інсценізації за змістом літературного тексту.

Установлення ефективності розробленої методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку проводилося на основі зіставлення динаміки показників в експериментальній і контрольній групах на констатувальному та формувальному етапах педагогічного експерименту. Узагальнені результати проведеного педагогічного експерименту засвідчили позитивну динаміку рівнів ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодшими дошкільниками в ЕГ. Натомість в учасників КГ зміни були незначними. Найсуттєвішими виявилися зміни в показниках психологічного критерію: збільшилась кількість дітей з

достатнім рівнем (з 3,1% до 14,3%) та вище середнього (з 8,1% до 19,4%), водночас зменшилась кількість дітей з низьким рівнем і нижче середнього (з 35,3% до 3,1% та з 39,6% до 12,4% відповідно). Не менш визначальними виявилися зміни за таким показником операційного критерію, як самотійність побудови мовленнєвого висловлення. Цілеспрямована робота з дітьми експериментальних груп сприяла розвитку самотійного мовлення, що позитивно вплинуло на активність дитини в різних видах діяльності, а головне – успішність дитини в розмові як оповідача. Перевірка достовірності отриманих результатів за критерієм Пірсона χ^2 дозволила встановити статистично значущі результати експериментальної роботи. Зіставлення даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження уможливили висновок про ефективність запропонованої методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення на етапі молодшого дошкільного віку в умовах цілеспрямованого стимулювання мовленнєвої активності дітей під час сеансів активізувального спілкування на основі застосування тріади лінгводидактичних засобів (особливим чином побудованого *діалогу* навколо літературного *тексту* та тематично дібраних до нього *картинок*).

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. Аналіз наукової літератури з обраної проблеми дослідження, осмислення й синтез різних підходів до обґрунтування змісту понять уточнено як ключове «пропедевтика навчання дітей молодшого дошкільного віку зв'язного мовлення», що потлумачено як підготовчий період цілеспрямованого формування в дітей знань і вмінь, необхідних для самотійного складання зв'язних висловлень, а також уточнено поняття „дидактична наочність” як найбільш ефективний засіб пропедевтичної роботи в процесі навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

2. Вивчення й узагальнення теоретичних здобутків науковців у галузях психології, педагогіки, лінгводидактики дало змогу обґрунтувати лінгводидактичні засади мовленнєвого розвитку дитини, складниками яких у роботі визначено: сучасні підходи до навчання (комунікативний, діяльнісний, системний, технологічний); принципи: загальнодидактичні (*систематичності й послідовності; доступності, свідомості та активності дитини, наочного навчання*), лінгводидактичні (комунікативної спрямованості навчання; забезпечення активної мовленнєвої практики дітей; організації спостережень над мовним матеріалом; комплексного підходу до розвитку мовлення; забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий розвиток дітей; сенсорно-лінгвістичного розвитку дитини; взаємозв'язку мислення, мови й мовлення), *спеціальні* принципи навчання зв'язного мовлення (навчання за мовленнєвим зразком, самотійність побудови тексту, зв'язок мови й мовлення, взаємозалежність усного й писемного мовлення); форми, методи, прийоми, засоби навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Розкрито психологічні особливості становлення зв'язного мовлення в дітей молодшого дошкільного віку й констатовано: розуміння висловленого дитиною відбувається на основі власного досвіду або конкретного відображення предмета чи явища; конкретно-образне мислення дитини залежить від умов унаочнення життєвої ситуації; застосування дидактичної наочності. Схарактеризовано психолінгвістичні особливості становлення зв'язного мовлення в дітей молодшого дошкільного віку: діти створюють за допомогою слова тільки той образ, що є в їхній уяві; життєвий образ, який вони знають, засвоєний через наслідування, ігрову діяльність тощо; у молодшому дошкільному віці вже починають закладатися всі передумови для розвитку осмисленого сприймання мовленнєвих повідомлень та самостійного їх відтворення у власному зв'язному висловленні; значення слів молодші дошкільники розуміють із загального контексту, однак не в змозі пояснити їх.

3. У результаті аналізу наявних у науковому обігу класифікацій дидактичної наочності, яку найчастіше використовують в освітньому процесі дошкільного закладу; розкриття її освітніх можливостей з'ясовано, що вибір візуальної та аудіальної дидактичної наочності залежить від особливостей її сприймання дітьми, а також від завдань мовленнєвого розвитку, які мають бути зреалізовані за її допомогою. Установлено, що особливістю наочних методів навчання мовлення малюків полягає в поєднанні їх зі словесними методами. У розробленій методиці пропедевтики навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників запропоновано застосування тріади лінгводидактичних засобів: спеціально побудованого діалогу; літературного тексту для реалізації діалогу; тематично дібраних до нього картинок. Передбачено використання спеціальних методів мовленнєвої роботи з дітьми молодшого дошкільного віку (спонукання дитини до самостійного висловлення, заохочення до участі в діалозі, стимулювання мовленнєвої активності, сумісне мовлення тощо), які сприяють оволодінню дітьми розповідним мовленням й опануванню монологічного.

4. На констатувальному етапі педагогічного експерименту для визначення рівня сформованості мовленнєвих умінь, оцінювання бажання дитини вступати в розмову, висловлюватися самостійно розроблено критеріально-діагностувальний апарат дослідження: 1) виокремлено й обґрунтовано три критерії: *психологічний* (з показниками „наявність у дитини інтересу до діалогу”; „мотиваційна позиція мовця” (націленість на мовленнєву взаємодію) та „емоційна виразність мовлення” (інтонаційна виразність, сила голосу, темп мовлення); *змістовий* („інформативність висловлення”, „достатність словникового запасу для побудови зв'язного мовлення”, „структурна цілісність мовлення: відповідність меті висловлення”); *операційний критерій* („сформованість звуко- і слововимови”, „граматична правильність мовлення”, „самостійність побудови мовленнєвого висловлення”); 2) схарактеризовано п'ять рівнів розвитку зв'язного мовлення молодших дошкільників: достатній, вище середнього, середній, нижче середнього та низький.

5. Експериментально доведено ефективність запропонованої методики пропедевтики навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників, яка

полягала в розробленні спеціально організованої мовленнєвої роботи на матеріалі літературних текстів, за кожним з яких спроектовано цикл із трьох сеансів активізувального спілкування - спеціальні заняття-діалоги для стимулювання мовленнєвої активності дітей у процесі комунікації за змістом твору та його обігрування. Узагальнені результати педагогічного експерименту засвідчили позитивну динаміку в рівнях ставлення до спілкування та володіння мовленнєвими вміннями молодших дошкільників експериментальних груп. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою критерію Пірсона (методом χ^2), підтверджена статистично результатами експериментальної роботи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в розробленні лінгводидактичних засад підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до організації методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку на основі дидактичної наочності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України (у тому числі ті, які індексуються в науково-метричних базах)

- 1. Гречишкіна І. А.** Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку в сучасному науковому дискурсі. *Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка (м.Старобільськ): Педагогічні науки*. 2017. № 1 (306). Ч. III. С. 116–122.
- 2. Гречишкіна І. А.** Особливості розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. *Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка (м.Старобільськ): Педагогічні науки*. 2017. № 4 (309). Ч. IV. С. 18–25.
- 3. Гречишкіна І. А.** Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Збірник наукових праць „Педагогічні науки”*. Херсон, 2017. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
- 4. Гречишкіна І. А.** Критеріально-діагностичний інструментарій оцінки рівнів зв'язного мовлення молодших дошкільників. *Інноваційна педагогіка: Науковий журнал*. Одеса, 2018. Випуск 4. Т. 1. С. 73–75.
- 5. Гречишкіна І. А.** Методика пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. *Humanitarium – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.); Ніжсин (Чернігів.обл.): Лисенко М. М.*, 2019. Том 44. Вип. 2: Педагогіка. С. 34–40.
- 6. Гречишкіна І. А.** Вимоги до наочності у навчанні мовлення молодших дошкільників. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка (м.Старобільськ): Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324) Ч.II. С.133–140.
- 7. Гречишкіна І. А.** Лінгводидактичні основи становлення мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні*

науки: реалії та перспективи. Випуск 67 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 66–68.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях

8. Hrechyshkina Iryna The problem of coherent speech of children of junior preschool age in modern scientific discourse *Pedagogy and Psychology, VII (80), Issue: 198 2019 Maj Science and Education a new Dimension*, 17–20, Budapest, www.rcontact.hu

9. Гречишкіна І. А. Особенности построения познавательного диалога с младшими дошкольниками как средство развития связной речи. *Альманах № 5 Рига-Стокгольм*, 2019. С. 80–83

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Гречишкіна І. А. Розвиток зв'язного мовлення молодших дошкільників засобами дидактичної наочності. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: Матеріали Перших Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської*. Рівне. О.Зень, 2018. С. 94 – 96.

11. Гречишкіна І. А. Критеріально-діагностичний інструментарій дослідження мовлення молодших дошкільників. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: Збірник наукових статей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28–29 березня 2019 р. / за заг. ред. Л. О. Калмикової, Н. В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький. ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. 2019. С 41 –44*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації (методичні матеріали)

12. Гречишкіна І. А. Заняття з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку „Лісова подорож” / І. А. Гречишкіна, О. М. Плічко // *Методична скарбничка сучасного педагога / за ред. Бадер С. О., Черв'якової Н. І. / ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*. Старобільськ: СПД Рєзніков В. С., 2017. С. 55–60

13. Гречишкіна І. А. „Зимовий потяг” (комплексне заняття для дітей молодшого дошкільного віку з використанням дидактичної наочності) / І. А. Гречишкіна, К. Попова // *Методична скарбничка сучасного педагога / За ред. Бадер С. О., Черв'якової Н. І. / ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*. Старобільськ: „Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2018. С. 8–11

14. Гречишкіна І. А. Оповідання для дітей молодшого дошкільного віку „Зимова казочка”, „Чарівні слова”, „Невигадаана новорічна історія”, „День народження матусі” / І. А. Гречишкіна, Є. А. Драгунова // *Методична скарбничка сучасного педагога / За ред. Бадер С. О., Черв'якової Н. І. / ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*. Старобільськ: „Вид-во ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2018. С. 11–13

Анотація

Гречишкіна І. А. Пропедевтика навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 теорія і методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2020.

У дослідженні розроблено та обґрунтовано методику пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці на основі дидактичної наочності, що передбачає організацію спеціально розроблених занять – сеансів активізувального спілкування, мета яких полягає в стимулюванні мовленнєвої активності дітей у процесі комунікації за змістом твору та його обігрування. Передбачено послідовну зміну видів мовленнєвої роботи в процесі опрацювання літературного тексту протягом кількох занять: від забезпечення його активного сприймання, вправлення в умінні відповідати на запитання та відтворення елементарних дій за змістом – на першому занятті; стимулювання дітей до обговорення змісту літературного тексту після його повторного прочитання та розглядання картинки-ілюстрації – на другому. На цьому етапі молодших дошкільників залучали до складання описової оповіді за допомогою прийому суміжного мовлення. На третьому занятті дітей спонукали брати участь у складанні повідомлення підчас відтворення літературного сюжету за допомогою інсценізації та вільної гри з фігурками-персонажами на наборному полотні. Перевірка ефективності розробленої методики пропедевтичної роботи відбувалася в процесі експериментального дослідження.

Перевірка ефективності методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці здійснювалася на контрольному етапі експерименту шляхом зіставлення результатів діагностики дітей експериментальної та контрольної груп до та після формувального етапу експерименту. Достовірність результатів дослідження підтверджено обчисленням достовірності відмінностей за критерієм однорідності К. Пірсона (критерій „хі-квадрат”). Результати експерименту підтвердили ефективність авторської методики пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці на основі дидактичної наочності.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, зв'язне мовлення, дошкільник, молодший дошкільний вік, пропедевтика навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку, дидактична наочність, методика навчання.

Abstract

Hrechyshkina I. A. Propaedeutics of teaching connected speech at early preschool age - Qualifying research work as a manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 “Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language)”. - Kyiv Borys Grinchenko University. Kyiv, 2020.

In the study, the methodology of propaedeutics activities for teaching connected speech at early preschool age on the basis of didactic visual aids, which involves the provision of dedicated classes, notably enhancing communication sessions aiming at encouraging children’s speaking activeness in the communication process on the content of a literary work and its dramatizing, was developed and substantiated. A sequential rotation of types of speech activities while working on a literary text during several classes, namely, from enabling its proactive apprehension, practicing the skills of responding to questions and reproducing elementary actions on the content at the first lesson to encouraging children to discuss the content of a literary text after its re-reading and looking at the respective illustration at the second one. At this stage, children of preschool age were engaged into making a description employing an adjacent speech technique. At the third lesson, children were involved into composing a narration while reproducing a literary storyline through dramatizing and unguided play with figure characters. The effectiveness of the developed methodology of propaedeutic activities was assessed in the course of the experimental study.

The effectiveness of the methodology of propaedeutic activities for teaching connected speech at early preschool age was assessed at the checking stage of the experiment through the comparison of the results of the diagnostics of children from experimental and control groups before and after the forming stage of the experiment. The reliability of the results is substantiated by the calculation of the validity of differences according to Pearson’s test of homogeneity (*a chi-squared test*). The results of the experiment confirmed the effectiveness of the author’s methodology of propaedeutics activities for teaching connected speech at early preschool age on the basis of didactic visual aids.

Keywords: *speech activities, connected speech, a child of preschool age, early preschool age, propaedeutics of teaching connected speech to children of early preschool age, didactic visual aids, methodology of teaching.*